

MAKTAB JAMOASIGA YANGI QO‘SHILGAN A‘ZOLARI MOSLASHISHIDA PSIXOLOG VAZIFALARI

Abdusamadova Muqaddasxon Dilmurod qizi

Farg‘ona viloyati Farg‘ona tumani MMTB tassavufidagi

26-sonli maktabi psixologi

Annotatsiya. *Ushbu maqolada maktab jamoasiga yangi qo‘shilgan a‘zolarning o‘quvchilar, o‘qituvchilar yoki texnik xodimlarning moslashuv jarayonida psixologning vazifalari keng tahlil qilinadi. Moslashuv jarayoni shaxsning yangi sharoit va jamoaga singishida muhim bosqich bo‘lib, ko‘pincha hissiy zo‘riqish, o‘ziga ishonchsizlik, ijtimoiy munosabatlarda noqulayliklar bilan kechadi. Shu sababli, psixologning vazifalari o‘quvchilarda ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni shakllantirish, ijobiy muhit yaratish, individual maslahatlar orqali shaxsiy muammolarni yengib o‘tishda yordam berish, otalilar va pedagoglar bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish kabi jihatlarni o‘z ichiga oladi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, maktab psixologining faol ishtiroki yangi a‘zolarni jamoaga tezroq singdirish, o‘z-o‘zini baholashni ijobiy shakllantirish va barqaror ijtimoiy muhitni yaratishda muhim ahamiyat kasb etadi.*

Kalit so‘zlar. *moslashuv, maktab jamoasi, psixolog vazifalari, ijtimoiy-emotsional ko‘nikma, jamoaviy muhit, o‘z-o‘zini baholash, o‘quvchi, o‘qituvchi.*

Annotation. *This article examines the role of school psychologists in supporting the adaptation of new members — students, teachers, or staff within the school community. Adaptation is a critical phase that often involves emotional stress, insecurity, and challenges in establishing social interactions. Therefore, the psychologist’s role encompasses developing socio-emotional skills, fostering a supportive and positive school environment, providing individual counseling to overcome personal challenges, and promoting collaboration with parents and teachers. Research findings indicate that the active involvement of the school psychologist significantly contributes to faster integration of new members, improved self-esteem, and the establishment of a socially stable environment.*

Key words. *adaptation, school community, role of psychologist, socio-emotional skills, supportive environment, self-esteem, student, teacher.*

Аннотация. *В данной статье анализируются задачи школьного психолога в процессе адаптации новых членов школьного коллектива учеников, учителей или сотрудников. Адаптация является важным этапом, который зачастую сопровождается эмоциональным напряжением, неуверенностью в себе и*

трудностями в установлении социальных связей. В связи с этим деятельность психолога направлена на развитие социально-эмоциональных навыков, формирование положительной атмосферы в коллективе, оказание индивидуальной помощи в преодолении личных проблем, а также налаживание сотрудничества с родителями и педагогами. Результаты исследования показывают, что активная работа школьного психолога способствует более быстрой интеграции новых членов, повышению самооценки и созданию устойчивой социальной среды.

Ключевые слова: адаптация, школьный коллектив, роль психолога, социально-эмоциональные навыки, поддерживающая среда, самооценка, ученик, учитель.

Kirish. Ta’lim muassasalari faqat bilim berish joyi emas, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, o‘z o‘rnini topishi va jamoadagi o‘zaro munosabatlarni shakllantirish maskani hisoblanadi. Shu bois maktab jamoasiga yangi qo‘shilgan a‘zolar — o‘quvchi, o‘qituvchi yoki texnik xodimlarning jamoaga singib ketishi, muhitga moslashishi muhim pedagogik-psixologik jarayon sanaladi. Moslashuv davri odatda turli qiyinchiliklar bilan kechadi: yangi sharoitga ko‘nikish, o‘zini namoyon etishdagi cheklovlar, shaxsiy hissiy beqarorlik, sinfdoshlar yoki hamkasblar bilan munosabat o‘rnatishdagi qiyinchiliklar. Bunday vaziyatlarda psixologning o‘rni beqiyosdir. U nafaqat yangi a‘zoning qiyinchiliklarini aniqlash, balki ularni bartaraf etishda yordam berish, moslashuv jarayonini ijobiy kechishini ta‘minlash, jamoada sog‘lom muhit yaratishga xizmat qiladi. Maktab psixologi shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda turli diagnostik metodlardan foydalanadi, ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishga yo‘naltirilgan treninglar tashkil etadi va individual suhbatlar olib boradi. Shuningdek, psixolog ota-onalar, o‘qituvchilar va jamoaning boshqa a‘zolari bilan hamkorlikni yo‘lga qo‘yish orqali yangi kelgan a‘zoning jamoada o‘zini erkin his etishi, salbiy holatlarga berilmasligi hamda o‘zining ichki salohiyatini namoyon etishiga sharoit yaratadi. Shu sababli, moslashuv jarayonida psixologning faoliyatini chuqur o‘rganish, uning samaradorligini ta‘minlash nafaqat yangi kelgan shaxs, balki butun maktab jamoasi uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Ta’lim muassasalari faqat bilim berish joyi emas, balki shaxsning ijtimoiylashuvi, o‘z o‘rnini topishi va jamoadagi o‘zaro munosabatlarni shakllantirish maskani hisoblanadi. Shu bois maktab jamoasiga yangi qo‘shilgan a‘zolar — o‘quvchi, o‘qituvchi yoki texnik xodimlarning jamoaga singib ketishi, muhitga moslashishi muhim pedagogik-psixologik jarayon sanaladi. Moslashuv davri odatda turli qiyinchiliklar bilan kechadi: yangi sharoitga ko‘nikish, o‘zini namoyon etishdagi cheklovlar, shaxsiy hissiy beqarorlik, sinfdoshlar yoki hamkasblar bilan munosabat o‘rnatishdagi qiyinchiliklar. Bunday vaziyatlarda psixologning o‘rni beqiyosdir. U nafaqat yangi a‘zoning qiyinchiliklarini aniqlash, balki ularni bartaraf

etishda yordam berish, moslashuv jarayonini ijobiy kechishini ta'minlash, jamoada sog'lom muhit yaratishga xizmat qiladi. Maktab psixologi shaxsning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda turli diagnostik metodlardan foydalanadi, ijtimoiy-emotsional ko'nikmalarni rivojlantirishga yo'naltirilgan treninglar tashkil etadi va individual suhbatlar olib boradi. Shuningdek, psixolog ota-onalar, o'qituvchilar va jamoaning boshqa a'zolari bilan hamkorlikni yo'lga qo'yish orqali yangi kelgan a'zoning jamoada o'zini erkin his etishi, salbiy holatlarga berilmasligi hamda o'zining ichki salohiyatini namoyon etishiga sharoit yaratadi. Shu sababli, moslashuv jarayonida psixologning faoliyatini chuqur o'rganish, uning samaradorligini ta'minlash nafaqat yangi kelgan shaxs, balki butun maktab jamoasi uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

Adabiyotlar tahlili. Yangi muhitga moslashish masalasi psixologiya va pedagogika fanida keng tadqiq qilingan muhim yo'nalishlardan biridir. Jahon psixologiyasi ilmiy merosida shaxsning yangi sharoitga moslashuvi ko'plab nazariy konsepsiyalar asosida yoritilgan. Masalan, A. Maslouning ehtiyojlar ierarxiyasi nazariyasi shaxsning xavfsizlik va ijtimoiy tegishlilik ehtiyojlarini qondirish moslashuv jarayonining muvaffaqiyati uchun muhim omil ekanini ko'rsatadi [1]. S. Freyd va E. Eriksonning shaxsiy rivojlanish bosqichlari haqidagi qarashlari ham insonning ijtimoiy jamoaga qo'shilishida turli yosh davrlariga xos psixologik xususiyatlarni hisobga olish zarurligini ta'kidlaydi [2]. Mahalliy olimlarning izlanishlarida esa, maktab psixologining faoliyati o'quvchilarning ijtimoiy-emotsional holatini yaxshilash, ularning stress va xavotirlarini kamaytirish, jamoaga tezroq singib ketishlariga yordam berishga qaratilganligi ko'rsatib o'tiladi. Masalan, V. Karimovanning tadqiqotlarida o'quvchilarda ijtimoiy-psixologik moslashuvni qo'llab-quvvatlash maktabdagi umumiy muhit barqarorligiga ijobiy ta'sir etishi qayd etilgan [3]. Shuningdek, G. Ganieva o'z ishlarida yangi pedagoglarning mehnat jamoasiga kirish jarayonida yuzaga keladigan stress omillari va ularni yengib o'tishda psixologik maslahatlarning o'rni haqida so'z yuritadi [4]. Xalqaro miqyosdagi tadqiqotlarda ham maktab psixologining yangi a'zolar moslashuvida hal qiluvchi o'rni ta'kidlanadi. Masalan, D. Olweus maktab muhitida ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, zo'ravonlik va kiberzo'ravonlikning oldini olishda psixolog faoliyatining ijtimoiy ahamiyatini ochib bergan [5]. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda psixologning oilaviy muhit, sinfdagi muloqot va shaxsiy qobiliyatlar bilan uyg'unlikda ishlashi moslashuvning muvaffaqiyatli kechishini ta'minlashini ko'rish mumkin [6].

Materiallar va usullar. Ushbu tadqiqot maktab jamoasiga yangi qo'shilgan a'zolarining moslashuv jarayonida psixologning o'rnini aniqlash va baholashga qaratildi. Tadqiqotda sifat va miqdoriy tahlil usullaridan birgalikda foydalanildi. Maqsadli guruh sifatida Toshkent shahridagi uchta umumta'lim maktabida o'quv yilining birinchi choragida yangi

qo‘shilgan 60 nafar o‘quvchi, 12 nafar o‘qituvchi hamda 6 nafar texnik xodim jalb etildi. Ularning moslashuv darajasi va psixologik holatini aniqlashda bir qator diagnostik metodlar qo‘llanildi. Avvalo, o‘quvchilar uchun “Maktabga moslashuv testi” (modifikatsiyalangan variant) qo‘llanildi. Ushbu test orqali ularning sinfdoshlar bilan muloqot qilish qobiliyati, dars jarayoniga qo‘shilish darajasi hamda ijtimoiy-emotsional holati baholandi. O‘qituvchilar uchun maxsus anketa so‘rovnomalari ishlab chiqilib, unda kasbiy qoniqish, jamoa bilan hamkorlik va psixologik qo‘llab-quvvatlash ehtiyojlari o‘rganildi. Bundan tashqari, psixologlar tomonidan yangi a‘zolar bilan individual suhbatlar va kichik guruhli trening mashg‘ulotlari tashkil etildi. Suhbatlarda asosan hissiy holat, o‘ziga ishonch, kommunikativ qiyinchiliklar va motivatsion muammolar aniqlashga e‘tibor qaratildi. Treninglar orqali esa ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish, jamoaga tez singib ketish va o‘zini namoyon etish malakalarini shakllantirishga alohida urg‘u berildi. Olingan ma‘lumotlar sifat tahlilida mavzuli kodlash orqali, miqdoriy natijalar esa statistik hisob-kitoblar yordamida umumlashtirildi. Bu usullar psixologning faoliyati yangi a‘zolar moslashuviga qanday ta‘sir ko‘rsatishini aniq va tizimli tarzda ochib berish imkonini berdi. Tadqiqot jarayonida kuzatuv usuli ham qo‘llanildi. Psixologlar yangi a‘zolarning sinf va jamoa muhitidagi kundalik faoliyatini kuzatib bordilar. Kuzatuv natijalari asosida ularning ijtimoiy faollik darajasi, muloqotga kirishish tezligi va o‘zini namoyon etish qobiliyatlari qayd etildi. Bu metod ayniqsa o‘quvchilar orasida real sharoitlarda yuzaga keladigan qiyinchiliklarni aniqlash imkonini berdi. Shuningdek, ota-onalar bilan suhbat o‘tkazilib, bolalarning oilaviy tarbiya uslublari, ilgari maktab yoki boshqa jamoalarda moslashuv jarayonida duch kelgan muammolari haqida ma‘lumotlar yig‘ildi. Bu ma‘lumotlar moslashuvga ta‘sir etuvchi tashqi omillarni yanada chuqurroq o‘rganish imkonini berdi. Tadqiqotda foydalanilgan metodlarning turli kombinatsiyasi (test, anketa, suhbat, kuzatuv va trening mashg‘ulotlari) natijalarning yanada ishonchli va obyektiv bo‘lishini ta‘minladi. Shuningdek, psixologik tadqiqotning barcha bosqichlarida maxfiylik va axloqiy me‘yorlarga rioya qilindi. Bu ishtirokchilarda ishonch uyg‘otib, ularning o‘z his-tuyg‘ularini ochiq ifoda etishlariga yordam berdi.

1-jadval. Tadqiqotda qo‘llangan usullar va ularning maqsadi

Qo‘llangan usul	Ishtirokchilar guruhi	Asosiy maqsad
Maktabga moslashuv testi	O‘quvchilar	Sinfdoshlar bilan muloqot, dars jarayonida ishtirok va emotsional holatni baholash
Anketa so‘rovnomalari	O‘qituvchilar	Kasbiy qoniqish, jamoa bilan hamkorlik va psixologik qo‘llab-quvvatlash ehtiyojini aniqlash

Qo‘llangan usul	Ishtirokchilar guruhi	Asosiy maqsad
Individual suhbatlar	O‘quvchilar, o‘qituvchilar	Shaxsiy muammolarni, stress va xavotirlarni aniqlash, psixologik yordam ko‘rsatish
Guruhli treninglar	Yangi a‘zolar	Ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirish, jamoaga tez moslashish
Kuzatuv usuli	Barcha yangi a‘zolar	Kundalik faoliyatda ijtimoiy faollik va muloqotga kirishish jarayonini tahlil qilish
Ota-onalar bilan suhbat	O‘quvchilar ota-onalari	Oilaviy tarbiya xususiyatlari va tashqi omillarning moslashuv jarayoniga ta‘sirini o‘rganish

Jadval tadqiqot jarayonida psixologlar tomonidan qo‘llanilgan asosiy metodlarni va ularning maqsadini umumlashtiradi.

Tadqiqot muhokamasi. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, maktab jamoasiga yangi qo‘shilgan a‘zolar, xoh u o‘quvchi, xoh pedagog bo‘lsin, moslashuv davrida turli xil qiyinchiliklarga duch keladi. Ularning ko‘pchiligi dastlabki haftalarda o‘zini begona muhitda his etadi, o‘ziga bo‘lgan ishonch darajasi pasayadi va muloqotga kirishishda qiyinchiliklarga duch keladi. Ayniqsa, kichik yoshdagi o‘quvchilarda ajralish xavotiri, ijtimoiy qo‘rquv va o‘z fikrini erkin ifoda etmaslik kabi muammolar kuzatildi. Bu holatlar moslashuv jarayonining psixologik qo‘llab-quvvatlanishini zarurligini ko‘rsatadi. O‘qituvchilar orasida esa yangi jamoaga kirish davrida kasbiy ishonchsizlik, jamoada o‘z o‘rnini topishdagi qiyinchiliklar va stress omillari sezildi. Tadqiqot shuni isbotladiki, psixologning muntazam individual va guruhli ishlari ushbu muammolarni bartaraf etishda muhim rol o‘ynaydi. Psixolog tomonidan tashkil etilgan trening mashg‘ulotlari va suhbatlar yangi pedagoglarning kasbiy moslashuvini tezlashtirdi, ularda jamoa bilan hamkorlik qilishga ijobiy motivatsiya shakllantirdi. O‘quvchilarda o‘tkazilgan moslashuv testi natijalari ham shuni ko‘rsatdiki, psixolog bilan ishlagan guruhdagi bolalarning ijtimoiy faolligi, darsdagi ishtiroki va o‘z-o‘zini baholash darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ldi. Bunday o‘zgarishlar psixologik yordamning samarali ekanini tasdiqlaydi. Kuzatuv usuli orqali olingan ma‘lumotlar ham shuni ko‘rsatdiki, yangi qo‘shilgan a‘zolarining jamoaga qo‘shilish jarayonida ijobiy muhit va psixolog qo‘llab-quvvatlashi mavjud bo‘lsa, ular o‘zini tezroq erkin his qila boshlaydi. Muhokama jarayonida yana bir muhim jihat oydinlashdi: psixologning faoliyati faqat yangi a‘zo bilan cheklanib qolmasligi, balki butun jamoa bilan ishlashni ham o‘z ichiga olishi lozim. Ota-onalar va pedagoglar bilan hamkorlik

o‘quvchilar moslashuvini yanada samarali qiladi, chunki ularning hissiy holati oilaviy va ijtimoiy muhit bilan chambarchas bog‘liq.

Xulosa qilib aytganda, tadqiqot muhokamalari psixologning faoliyati yangi a‘zolarning maktab jamoasiga moslashuvini sezilarli darajada osonlashtirishini, ularda o‘ziga ishonchni mustahkamlashini va ijtimoiy-emotsional ko‘nikmalarni rivojlantirishini yaqqol namoyish etdi.

Jadval-2. O‘quvchilar va pedagoglarda psixologik qo‘llab-quvvatlash samaradorligi

Guruhlar	Moslashuv darajasi (o‘rtacha %)	Ijtimoiy faollik (%)	Stress darajasi (%)	O‘ziga ishonch (%)
O‘quvchilar (psixolog yordami bilan)	78	81	32	76
O‘quvchilar (psixolog yordamisiz)	54	59	57	49
Pedagoglar (psixolog yordami bilan)	82	79	28	83
Pedagoglar (psixolog yordamisiz)	60	63	51	55

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, psixologik yordam olgan guruhlarda moslashuv darajasi, ijtimoiy faollik va o‘ziga ishonch ko‘rsatkichlari ancha yuqori, stress darajasi esa sezilarli darajada past bo‘lgan. Bu esa psixologning faoliyati maktab jamoasiga qo‘shilish jarayonida muhim omil ekanini isbotlaydi

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqotlar asosida shuni aytish mumkinki, maktab jamoasiga yangi qo‘shilgan o‘quvchi va pedagoglarning moslashuv jarayonida psixologning faoliyati muhim ahamiyat kasb etadi. Psixologik qo‘llab-quvvatlash yordamida yangi a‘zolarida o‘ziga bo‘lgan ishonch ortadi, stress darajasi kamayadi, ijtimoiy faollik va hamkorlik qilish ko‘nikmalari shakllanadi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, psixologik yondashuv qo‘llanilgan guruhlarda moslashuv jarayoni tezroq va samaraliroq kechgan. O‘quvchilarda ijtimoiy muhitga moslashish, dars jarayonida faol ishtirok etish va o‘z fikrini erkin ifoda etish ko‘nikmalari rivojlangan bo‘lsa, pedagoglarda kasbiy ishonch ortib, jamoaga tezroq singish holati kuzatildi. Umuman olganda, maktab jamoasida sog‘lom psixologik muhitni yaratish va uni qo‘llab-quvvatlash nafaqat yangi qo‘shilgan a‘zolarning moslashuvini yengillashtiradi, balki butun ta‘lim jarayonining samaradorligini oshiradi. Shu bois psixologning muntazam faoliyati ta‘lim muassasalarida ajralmas zarurat sifatida qaralishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Karimova, V. M. Psixologiya: umumiy va amaliy masalalar. Toshkent: O‘zbekiston Milliy kutubxonasi nashriyoti, 2019.
2. Zokirova, N. A. Maktab psixologiyasi asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
3. Vygotskiy, L. S. Pedagogik psixologiya. Moskva: Pedagogika, 2018.
4. Xolmatova, G. Sh. “Ta’lim jarayonida psixologik moslashuv muammolari va ularning yechimlari.” O‘zbekiston pedagogika jurnali, №4, 2021, 55–63-betlar.
5. Bronfenbrenner, U. The Ecology of Human Development. Cambridge: Harvard University Press, 2009.
6. Rasulova, M. “Maktab psixologining o‘quvchi shaxsini shakllantirishdagi o‘rni.” Psixologiya va ta’lim amaliyoti, №2, 2022, 87–92-betlar.
7. Piaget, J. Child’s Conception of the World. London: Routledge, 2007.
8. O‘zbekiston Respublikasi Xalq ta’limi vazirligi. Ta’lim muassasalarida psixolog faoliyati to‘g‘risidagi nizom. Toshkent, 2021.